

recypowanych w Polsce w pierwszych dekadach drugiego tysiąclecia. Wydaje się, że tego rodzaju postępowanie może być jedyną metodą pozwalającą choćby nieznacznie zbliżyć się do rozwiązania zagadki klątwy Radzima-Gaudentego.

RADOSŁAW KOTECKI

**De la malédiction lancée contre les terres polonaises
par L'archevêque de Gniezno Radzim-Gaudenty
– tentative de nouvelle approche**

Résumé

Une nouvelle approche du problème de la malédiction devrait être prise en considération non seulement dans les recherches sur ce sujet, mais en général dans celles sur le problème de la réception des principes de la religion et de la doctrine chrétienne dans le pays des premiers Piastes. Tout en essayant de résoudre ce problème, il ne faut pas oublier d'enrichir constamment le questionnaire de recherche et d'aborder le problème de façon tant interdisciplinaire que comparative, ce qui permettra de sortir de l'impasse historiographique existante. Dans les futures recherches sur la malédiction, il faudra prendre en compte premièrement le contexte des paroles prononcées par Gall, la connaissance de la culture religieuse de la monarchie de Chrobry, dont notamment le culte des saints et des reliques.

Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło

Radosław KOTECKI – doktorant na Wydziale Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

KS. SŁAWOMIR ZABRANIAK

DZIEJE SEMINARIUM W ŁOWICZU (DO 1795 R.)

1. Realizacja uchwał trydenckich w archidiecezji gnieźnieńskiej

Sobór Trydencki obradujący w latach 1545-1563 podjął m.in. problem przygotowania kadr kapłańskich. Owocem prac soborowych były dekryty o reformie uchwalone 15 lipca 1563 r. na 23 sesji¹. W archidiecezji gnieźnieńskiej reformy Soboru Trydenckiego podjęto z pewnym opóźnieniem. Przełomowym wydarzeniem było ich przyjęcie na synodzie prowincjalnym metropolii gnieźnieńskiej zwołanym do Piotrkowa w 1577 r.²

Pierwsze seminarium archidiecezjalne założono w Kaliszu. Za jego lokalizacją w tym mieście przemawiało m.in. prowadzenie studiów humanistycznych przez jezuitów i możliwość ćwiczenia się w ceremoniach kościelnych w ich kościele. Miało w nim przebywać 12 kandydatów do kapłaństwa³. Zakończyło ono swoją działalność w 1621 r. Z polecenia kapituły gnieźnieńskiej 20 czerwca tr. prowizorzy seminarium, kanonicy: Szymon Kałudzki i Adam Leśniewski, zabrali 7 kleryków z Kalisza do Gniezna⁴.

Autor pragnie wyrazić podziękowanie i wdzięczność Ks. Redaktorowi Stanisławowi Rospondowi za okazaną pomoc i udostępnienie elektronicznych wersji *Słownika misjonarzy polskiej prowincji (1651-1864)* i *Catalogue du personnel XVIIe et XVIIIe siècles*.

¹ *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski, t. 4: (1511-1870): Lateran V, Trydent, Watykan I*, opr. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2004, s. 704-707; Sobór Trydencki, Sesja 23, II: Dekryty o reformie, kan. 18.

² S. Litak, *Od reformacji do oświecenia. Kościół katolicki w Polsce nowożytnej*, Lublin 1994, s. 60.

³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. 5: Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty*, Warszawa 1950, s. 173-182.

⁴ L. Piechnik, *Jezuici a seminarium diecezjalne w Kaliszu 1593-1620*, „Nasza Przeszłość” (dalej NP), 20(1964), s. 145; tenże, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2001, s. 146.

Na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej prymas Stanisław Karnkowski (1581-1603) założył także seminarium duchowne w Gnieźnie. Dokument fundacyjny wystawił on 12 sierpnia 1598 r. Dekret został powtórzony w Łowiczu jako erekcyjny i nosił datę 26 listopada 1602 r. Seminarium zostało ulokowane przy katedrze, by zapewnić odpowiednią liczbę kleryków do posług liturgicznych. Budynek mieszkalny dla seminarzystów wybudowano między 1598 a 1602 r.⁵

Dekret erekcyjny prymasa określał strukturę i funkcjonowanie nowego zakładu wychowawczego. Miało w nim przebywać 12 seminarzystów⁶. Seminarium przetrwało różne zawirowania dziejowe i funkcjonowało przez cały okres przedrozbiorowy. W 1718 r. prymas Stanisław Szembek oddał jego kierownictwo w ręce misjonarzy św. Wincentego a Paulo⁷.

2. Geneza i fundacja seminarium łowickiego

Trudna sytuacja seminarium gnieźnieńskiego w drugiej połowie XVII w. i brak możliwości kształcenia w nim większej liczby kleryków skłoniły prymasa Michała Radziejowskiego (1688-1705) do założenia kolejnego seminarium. Nowy zakład erygował on 2 sierpnia 1700 r. w Łowiczu przy domu księży misjonarzy⁸. W tym okresie misjonarze prowadzili już seminaria w kilku diecezjach. Przygotowanie kandydatów do kapłaństwa należało do ich charyzmatu obok prowadzenia misji ludowych i rekolekcji dla kandydatów do święceń i dla księży⁹. Ponownej erekcji seminarium łowickiego dokonał 1 kwietnia 1715 r. jego następca, arcybiskup Stanisław Szembek (1706-1721). Potwierdził on dokument swego poprzednika i własny wydany

⁵ M. Aleksandrowicz, *Początkowe dzieje seminarium duchownego w Gnieźnie (1602-1718)*, NP, 24(1966), s. 168-169, 183-185; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 3, Poznań 1889, s. 511-512.

⁶ M. Aleksandrowicz, *Początkowe dzieje seminarium*, s. 184-185.

⁷ J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 4, s. 404.

⁸ Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie, Kapituła Łowicka (dalej AAW. KŁ.), sygn. 480, k. 42; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 4, s. 366; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001)*, t. *Dzieje*, pod red. S. Rospońda, Kraków 2001, s. 79.

⁹ *Misjonarze św. Wincentego*, s. 16-17.

w Skierniewicach 1 kwietnia 1714 r. Misjonarze mieli prowadzić seminarium w Łowiczu i delegować dwóch profesorów do nauczania filozofii i teologii moralnej. Ich powinności sprecyzowano w dalszej części dokumentu¹⁰.

Prymas Michał Radziejowski nie był oryginalny w zamiarze utworzenia seminarium w Łowiczu. Już prymas Andrzej Olszowski (1674-1677) planował erygować taki zakład w tym mieście. Pod datą 12 lipca 1677 r. zapisano informację o wcieleniu i przyłączeniu opuszczonego kościoła bernardynek i parafii Pszczonów do planowanego seminarium duchownego. Prymas zmarł jednak miesiąc później, 29 sierpnia 1677 r. i nie zrealizował swoich planów¹¹.

Fundację seminarium w Łowiczu umożliwiło prymasowi Radziejowskiemu sprowadzenie do miasta w 1689 r. misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Pragnął on, by prowadzili oni misje ludowe na terenie archidiecezji i rekolekcje dla przyjmujących święcenia i dla księży¹².

3. Podstawy materialne seminarium

Prymas Michał Radziejowski przeznaczył na utrzymanie misjonarzy dochody z dóbr Dmosin, Wola Cyrusowa i Gózd w archidiaconacie łowickim. Potwierdził ten akt jego następca prymas Stanisław Szembek w Skierniewicach 1 kwietnia 1714 r.¹³ Na utrzymanie alumnow fundator seminarium, prymas Michał Radziejowski, przeznaczył kwotę kapitałową 60 tys. florenów polskich. Zapisał ją na dobrach Żurawica w ziemi przemyskiej, należących wówczas do Antoniego Karola Korniakta. Z czynszu od tej sumy w wysokości 4200 florenów polskich i z własnych dochodów prymasa w seminarium miało prze-

¹⁰ *Regestry wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*, wyd. H. Rybus, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 3(1961), s. 316; AAW. KŁ., sygn. 480, k. 1-3v.

¹¹ *Regestry wybranych zapisek*, s. 289; Z. Skiełczyński, *Kształcenie duchowieństwa w Łowiczu w okresie od XV-XVIII wieku*, [w:] *Wyższe seminarium duchowne w Łowiczu*, pod red. J. Zawitkowskiego, Łowicz 1997, s. 15.

¹² Archiwum Księży Misjonarzy w Krakowie (dalej AKMKr.), Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 8; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 4, s. 366; *Misjonarze św. Wincentego a Paulo*, s. 79; S. Poniatoński, *Seminarium duchowne w Łowiczu 1700-1820*, [w:] *Wyższe seminarium duchowne w Łowiczu*, pod red. J. Zawitkowskiego, Łowicz 1997, s. 18-19.

¹³ AAW. KŁ., sygn. 480, k. 1.

bywać tylu alumnów, na ile pozwolą fundusze, nawet do 45 osób¹⁴. Po reerekcji domu zakonnego w 1715 r. arcybiskup Stanisław Szembek nakazał misjonarzom utrzymywać w seminarium 20 alumnów z czynszu od sumy kapitałowej z możliwością zmniejszenia lub zwiększenia ich liczby o 2-3 osoby, zależnie od funduszy. Koszty utrzymania jednego alumna obliczono na 200 florenów rocznie. Do seminarium mogli być także przyjmowani konwiktorzy. Utrzymywali się oni na własny koszt, płacąc należności co kwartał¹⁵. Pewną liczbę kleryków utrzymywał początkowo z własnych funduszy prymas Szembek. Kierował ich po święceniach do pracy w katedrze gnieźnieńskiej¹⁶. W następnych latach koszty utrzymania obliczano na ok. 80 florenów kwartalnie na osobę¹⁷. Rosły one jednak wraz ze spadkiem wartości pieniądza.

W 1721 r. uposażenie seminarium zostało powiększone. Mikołaj Olszewski, chorąży rawski, ofiarował sumę 20 tys. florenów polskich. Zapisał ją na dobrach Wilkowice w ziemi rawskiej. Czynsz od tej kwoty w wysokości 1000 florenów ofiarodawca przeznaczył na utrzymanie 5 ubogich kleryków a później tylu, ilu będzie można¹⁸.

Wielkie problemy finansowe seminarium zaczęły się w 1732 r. Ówczesny właściciel Żurawicy, Franciszek Maksymilian Ossoliński (1676-1756), starosta sandomierski a potem Franciszek Salezy Potocki (1700-1772), wojewoda kijowski, rozpoczęli procesy sądowe z misjonarzami łowickimi w sprawie pobieranego czynszu. Spory trwały do ok. 1758 r. w różnych instancjach, m.in. w Trybunale Koronnym w Lublinie. Ostatecznie sumę 60 tys. florenów przeniesiono z posiadłości Żurawicy na dobra wsi Leźnica w województwie łęczyckim. Jednak pobierano wtedy czynsz tylko w kwocie 2100 florenów. Zmniejszeniu uległ także czynsz od sumy ofiarowanej przez

¹⁴ Misjonarze św. Wincentego, s. 79; S. Poniąkowski, *Seminarium duchowne*, s. 19; W. Kwiatkowski, *Prymasowska Kapituła i Kolegiata w Łowiczu*, Warszawa 1939, s. 247-248; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 4, s. 366; AAW. KŁ., sygn. 480, k. 11, 14v, 27v, 42.

¹⁵ AAW. KŁ., sygn. 480, k. 1v.

¹⁶ J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, s. 397.

¹⁷ AAW. KŁ., sygn. 480, k. 14v-15.

¹⁸ S. Poniąkowski, *Seminarium duchowne*, s. 19; W. Kwiatkowski, *Prymasowska Kapituła*, s. 247; AAW. KŁ., k. 11, 28, 42v; *Misjonarze św. Wincentego*, 79; tam podano, że był nim Mateusz Olszewski.

Mikołaja Olszewskiego. Jego spadkobiercy po długich procesach sądowych uzyskali obniżenie czynszu z 1000 do 700 florenów¹⁹.

Pod koniec lat 50-tych XVIII w. na utrzymanie alumnów uzyskiwano z czynszów tylko 2800 florenów, z których opłacano także należne podatki i *subsidium charitatitum* w kwocie 400 florenów. Z pozostałych 2400 florenów można było zapewnić utrzymanie tylko 7 alumnom i pokryć wydatki na wynagrodzenie dla kucharza, zakup drewna do kuchni, czyszczenie kominów, świece dla kleryków, obrusy, obrusiki, szkła, naprawę i wybielanie naczyń, naprawę okien, piecy itp.²⁰.

Trudna sytuacja finansowa seminarium zmuszała zarządzających nim misjonarzy do poszukiwania różnych dodatkowych źródeł jego finansowania. Dużą pomocą służyli poszczególni prymasi. Prymas Stanisław Szembek od 1712 r. dał 12448 florenów polskich. Prymas Teodor Potocki (1723-1738) od 1734 r. ofiarował 8574 floreny polskie. Prymas Krzysztof Szembek (1739-1748) od 1740 r. dał 1648 florenów. Prymas Adam Komorowski (1749-1759) ofiarował seminarium 1266 floreny i 20 groszy²¹. Sami misjonarze wspierali doraźnie seminarium funduszami z własnego majątku i produktami żywnościowymi. W swoim gospodarstwie w Łowiczu mogli utrzymywać po sześć koni, wołów i krów, które wypasano także na gruntach miejskich²².

Siedzibą seminarium został budynek, którego projektantem był Tylman van Gameren, słynny architekt holenderskiego pochodzenia. W jego obrębie mieściła się kaplica pw. św. Karola Boromeusza. Po jego wybudowaniu prymas Michał Radziejowski erygował oficjalnie seminarium w 1700 r.²³ Prace budowlane przy gmachu seminaryjnym zakończono za prymasa Stanisława Szembeka²⁴.

W latach 90-tych XVIII w. wspomniano, że klerycy korzystali z dużej sali przeznaczonej na sypialnię, w której mogło przebywać 7-8 osób.

¹⁹ AAW. KŁ., sygn. 480, k. 11, 14v, 42v-43.

²⁰ Tamże, k. 42v.

²¹ Tamże, k. 14v.

²² Tamże, k. 14v-15, 43; *Zbiór dokumentów miasta Łowicza ujętych około 1780 roku w punkty, ekscerpty i registry*, oprac. S. Librowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 55(1987), s. 340.

²³ *Misjonarze św. Wincentego a Paulo*, s. 79; S. Poniąkowski, *Seminarium duchowne*, s. 18-19.

²⁴ S. Poniąkowski, *Seminarium duchowne*, s. 20; J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 4, s. 397, 428.

Pierwotnie była ona przeznaczona przez fundatora na salę wykładową i nazywana muzeum. Na salę wykładową wykorzystywano wygodniejsze pomieszczenie na piętrze²⁵.

W relacji z końca XVIII w. wspomniano, że dom misjonarzy i seminarium znajdowały się w pobliżu kolegiaty łowickiej. Były one budynkami murowanymi na planie prostokąta. Miały 128 łokci długości od strony rynku i 94 łokcie szerokości. Dwa pawilony, czyli skrzydła miały trzy kondygnacje, tzn. parter i dwa piętra. Trzeci skrzydło było jedno-piętrowe. W czwartym skrzydle była kaplica z dwiema zakrystiami i skarbcem. W obrębie budynków, poza kaplicą, były na parterze dwie duże sale, refektarz, spiżarnia, kuchnia i cztery małe pokoje. Na piętrach zaś znajdowało się 26 większych i mniejszych pokoiów i sala wykładowa²⁶.

4. Moderatorzy i wykładowcy

Zachowały się tylko szczątkowe dane o misjonarzach pracujących w łowickim seminarium. W domu misjonarzy w Łowiczu przebywało z reguły trzech księży i dwóch braci²⁷. Pełnili oni funkcje prefekta, wykładowców i braci posługujących.

Prefekci łowiccy

Seminarium zarządzał prefekt, który mieszkał z klerykami. Do jego zadań należała troska o alumnów i ich wykształcenie intelektualne i formację duchową.

Prawdopodobnie pierwszym superiorem domu w Łowiczu i prefektem został Francuz, ks. Augustyn de Monteils. Urodził się w diecezji Agen 12 lipca 1643 r. Wstąpił do Zgromadzenia Misji 12 stycznia 1664 r. a śluby złożył 13 stycznia 1666 r. Do Polski przybył w lutym 1668 r. Zmarł 14 września 1707 r. w Łowiczu²⁸.

²⁵ AAW. KL., sygn. 480, k. 43v.

²⁶ AAW. KL., sygn. 479, k. 2v-2a, 66.

²⁷ *Misjonarze św. Wincentego*, s. 81.

²⁸ [M. K a m o c k i, G. P e r b o y r e], *Mémoires de la Congrégation de la Mission*, t. 1: *La Congrégation de la Mission en Pologne*, Paris 1863-1864, s. 53-57 (dalej *Mémoires*); *Catalogue du personnel XVIIe et XVIIIe siècles* (elektroniczna wersja poprawionego *Catalogue du personnel de la Congrégation de la Mission (Lazaristes) depuis l'origine (1625) jusqu'à la fin du XVIIIe siècle*, Paris 1911; dalej *Catalogue*), s. 338.

Wśród przełożonych łowickich był także Francuz ks. Henri Monmejean. Urodził się w Port-Sainte-Marie, w diecezji Agen, 1 maja 1653 r. Został przyjęty do misjonarzy w Paryżu 26 maja 1671 r. Śluby złożył 28 maja 1673 r. Zmarł w Łowiczu 2 lutego 1719 r.²⁹

Pierwszym znanym prefektem spośród Polaków w Łowiczu był ks. Szymon Zakrzewicz. Urodził się 18 października 1666 r. w Toruniu. Wstąpił do misjonarzy 28 września 1689 r. Śluby złożył 29 września 1691 r. Był prefektem w seminarium zamkowym w Krakowie, w Przemyślu (1699-1707) i w Łowiczu (ok. 1714-1725). W imieniu misjonarzy przyjął nowy akt erekcyjny domu i seminarium wystawiony przez prymasa Stanisława Szembeka. Był także świadkiem umowy dotyczącej przejścia kierownictwa seminarium w Gnieźnie przez misjonarzy. W latach 1725-1727 był superiorem na Stradomiu w Krakowie. Zmarł w Krakowie 23 września 1727 r.³⁰

Kolejnym prefektem łowickim był ks. Jakub Ignacy Cyboni (Ciboni). Urodził się 28 lipca 1660 r. w Lublinie. Był synem Krzysztofa i Marianny z Szalerów. Wstąpił do Zgromadzenia Misji w Warszawie 23 kwietnia 1682 r. wieku 22 lat. Złożył śluby 24 kwietnia 1684 r. Po studiach teologicznych i otrzymaniu święceń kapłańskich pracował w latach 1687-1688 w seminarium zamkowym w Krakowie. W latach 1688-1695 pracował w Warszawie przy kościele Krzyża Świętego i wykładał teologię spekulatywną w seminarium, pełniąc funkcję dyrektora seminarium interium. W latach 1695-1699 był prefektem w seminarium chełmińskim i proboszczem parafii chełmińskiej. Potem pracował w Krakowie w seminarium zamkowym w latach 1699-1701 i na Stradomiu, gdzie zakupił dla misjonarzy folwark zwany Bożydar i otoczył murem ogród. W tym czasie prowadził także działalność misyjną w diecezji krakowskiej, przemyskiej i poznańskiej. W 1712 r. został superiorem domu w Lublinie. W latach 1715-1725 był superiorem w Wilnie. Zajął się wtedy m.in. rozbudową kościoła na Górze Zbawiciela, rozbudową domu Zgromadzenia, przygotowując miejsce dla seminarium internum i seminarium diecezjalnego otwartych w 1725 r.

²⁹ *Catalogue*, s. 337-338.

³⁰ *Słownik misjonarzy polskiej prowincji (1651-1864)*, Kraków 2001, mps, (dalej *Słownik misjonarzy*), s. 150; *Catalogue*, s. 489; J. R a b, *Seminarium diecezjalne w Przemyślu pod kierownictwem księży misjonarzy (1687-1783)*, NP, 11(1960), s. 309; W. K w i a t k o w s k i, *Prymasowska Kapituła*, s. 248; AAW. KL., sygn. 480, k. 3; AKMKr., *Domy Zgromadzenia* (dalej DZ.), sygn. Gniezno IV, s. 13.

W sierpniu 1725 r. został superiorem domu i prefektem seminarium w Łowiczu. Pełnił te funkcje do śmierci. Zmarł nagle 29 listopada 1728 r. w wieku 68 lat w Warszawie podczas kilkudniowej wizyty³¹.

W latach 1729-1732 prefektem był ks. Stanisław Siedlecki. Urodził się 10 maja 1676 r. w Solcu koło Opola Lubelskiego w diecezji krakowskiej. Został przyjęty do Zgromadzenia 7 czerwca 1692 r. w Warszawie. Śluby złożył 8 czerwca 1694 r. Prawdopodobnie w 1697 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Potem pracował jako rekolekcjonista i misjonarz m.in. na Litwie. W latach 1715-1720 był dyrektorem seminarium misjonarzy w Warszawie i głosił misje i rekolekcje. W 1720 r. został prefektem seminarium wrocławskiego i wykładowcą teologii moralnej. W 1725 r. otrzymał nominację na prefekta seminarium w Lublinie i wykładowcę teologii moralnej. Pracował tam do 1728 r. W sierpniu 1728 r. został superiorem domu na Stradomiu. W następnym roku podjął obowiązki prefekta seminarium w Łowiczu. W latach 1732-1733 był rektorem seminarium na Stradomiu. W styczniu 1733 r. został prefektem seminarium zamkowego w Krakowie. W sierpniu tr. został zwolniony ze stanowiska i oddelegowany do Gniezna. Przybył do seminarium gnieźnieńskiego 8 września 1733 r. Wykładał tam filozofię do końca roku akademickiego. Wyjechał do Warszawy 20 sierpnia 1734 r. Później przebywał w Gdańsku. Tam był spowiednikiem i asystentem domu przy kościele św. Wojciecha. Zmarł 4 września 1736 r.³²

Kolejnym prefektem był ks. Daniel Zygfryd Rink (Ring, Ryng). Urodził się 30 listopada 1690 r. na terenie dawnej diecezji sambijskiej. Wstąpił do misjonarzy 17 maja 1706 r. w Warszawie. Śluby złożył 8 maja 1709 r. Po święceniach kapłańskich był przez wiele lat profe-

³¹ J. Dukała, *Cyboni Jakub Ignacy (1660-1728)*, [w:] *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001)*, t. 2, cz. 1: *Biografie*, pod red. J. Dukały, Kraków 2001, s. 111-113; A. Liedtke, *Początkowe dzieje seminarium chełmińskiego*, NP, 11(1960), s. 158; *Catalogue*, s. 105; AAW. KL., sygn. 480, k. 6-7.

³² J. Dukała, *Siedlecki Stanisław (1676-1736)*, [w:] *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001)*, t. 2, cz. 1: *Biografie*, pod red. J. Dukały, Kraków 2001, s. 432-434; S. Młynarczyk, *Księża profesorowie seminarium diecezjalnego lubelskiego w latach 1714-1864*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie”, 38(1964), s. 260; *Catalogue*, s. 435; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 21; sygn. I/4, s. 3; *DZ.*, sygn. Gniezno IV, s. 32-33; *DZ.*, sygn. Gniezno V, *Catalogus exercitandorum seu eorum qui recollectiones absoluerunt in Seminario Gniensensi ab anno 1731* (dalej sygn. Gniezno V, *Catalogus*), s. 3.

sorem filozofii i teologii w seminarium świętokrzyskim. Potem pracował w Łowiczu, gdzie w latach 20-tych był m.in. wicesuperiorem (ok. 1727 r.) a potem superiorem domu i prefektem seminarium ok. 1732-1767. Zmarł w 4 lub 24 listopada 1767 r. w Łowiczu. Dzięki jego staraniom wybudowano kościół w Dmosinie, majątku należącym do misjonarzy łowickich. Należał do najzdolniejszych profesorów, wśród duchowieństwa cieszył się olbrzymim poważaniem i poszanowaniem³³.

Prefektem w seminarium w Łowiczu był także ks. Jan Konstanty Kossobucki. Urodził się 6 stycznia 1699 r. w diecezji wileńskiej. Wstąpił do misjonarzy 25 lipca 1715 r. Śluby złożył 26 lipca 1717 r. Po ukończeniu seminarium i przyjęciu święceń kapłańskich pracował m.in. jako wykładowca w seminariach. Potem pracował w Chełmnie. Dnia 12 lutego 1741 r. przybył do Gniezna, gdzie został prefektem seminarium. Pracował tam do jesieni 1751 r. Potem przebywał m.in. na Stradomiu i w Warszawie. Był prefektem w seminarium w Łowiczu prawdopodobnie w latach 1767-1776. Zmarł 14 grudnia 1789 r. w Warszawie³⁴.

W latach 1776-1794 funkcję prefekta pełnił ks. Kajetan Narzyski. Urodził się 11 października 1719 r. w diecezji poznańskiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misjonarzy 5 sierpnia 1740 r. w Warszawie. Śluby złożył 6 sierpnia 1742 r. Po ukończeniu seminarium przyjął święcenia kapłańskie i należał do warszawskiej grupy misyjnej. W 1759 r. prowadził działalność duszpasterską w Siemiatyczach. W latach 1761-1764 był proboszczem i superiorem w Tykocinie oraz prefektem tamtejszego seminarium. Pracował potem w Kraślawiu w latach 1764-1768 jako superior i regens seminarium. W latach 1768-1776 był prefektem seminarium w Gnieźnie. Po opuszczeniu tego miasta przebywał w Łowiczu, gdzie był prefektem tamtejszego seminarium. Zmarł w Łowiczu 4 lutego 1794 r.³⁵

³³ *Słownik misjonarzy*, s. 111; A. Schletz, *Przyczynek do historii Zgromadzenia Misji w okresie rządów wizytatorskich ks. Michała Kownackiego*, NP, 1(1946), s. 132; *Catalogue*, s. 407; *Memoires*, t. 1, s. 202-204; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 22; sygn. I/4, s. 13; AAW. KL., sygn. 480, k. 7, 14v.

³⁴ Cz. Pest, *Rektorzy seminarium duchownego w Gnieźnie 1602-2005*, Gniezno 2005, s. 116; *Słownik misjonarzy*, s. 60; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 27; *DZ.*, sygn. Gniezno IV, s. 35, 61; *Catalogue*, s. 226 (zmarł w Wilnie).

³⁵ Cz. Pest, *Rektorzy seminarium*, s. 156-157; A. Schletz, *Działalność Zgromadzenia Misji w Tykocinie na polu oświaty (1769-1864)*, NP, 11(1960), s. 368; *Działal-*

Wykładowcy

Niewiele wiadomo także o wykładowcach seminarium łowickiego. Szcątkowe wzmianki dotyczą tylko kilku z nich. Jednym z pierwszych profesorów był ks. Klaudiusz Bienaimé (Bienayme). Urodził się 2 maja 1685 r. w Bagneux w diecezji Autin, we Francji. Dnia 12 września 1704 r. wstąpił do misjonarzy w Paryżu. Śluby złożył 29 września 1706 r. Odbył studia seminaryjne w Paryżu. W 1709 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W 1711 r. przybył wraz z 7 innymi misjonarzami francuskimi do Polski, sprowadzonymi przez ks. Michała Kownackiego, wizytatora polskiej prowincji misjonarskiej. Został profesorem teologii moralnej w seminarium w Łowiczu. Potem pracował w Chełmnie, gdzie przebywał do maja 1716 r. Następnie pracował w seminarium zamkowym w Krakowie. W 1718 r. został wykładowcą w seminarium Świętego Krzyża w Warszawie. Niedługo potem został profesorem teologii moralnej w seminarium w Gnieźnie. Pracował tam do ok. 1727 r. W latach 1728-1731 był profesorem w seminarium wrocławskim. Od 1741 r. aż do śmierci pracował przy kościele Świętego Krzyża w Warszawie i w seminarium. Zmarł 8 września 1767 r. w Warszawie³⁶.

Przed 1720 r. profesorem teologii w Łowiczu był m.in. ks. Jan Stanisław Więckowski. Urodził się 26 maja 1689 r. w Małociechowie w diecezji wrocławskiej. Wstąpił do misjonarzy 10 lutego 1712 r. w Warszawie. Złożył śluby 11 maja 1714 r. Studiował teologię w seminarium świętokrzyskim w Warszawie. Pracował w różnych placówkach, m.in. w Łowiczu (do 1720 r.) i Wrocławku w latach 1720-1726 jako wykładowca teologii. W Gnieźnie od 15 października 1726 r. do 30 października 1734 r. pełnił funkcję prefekta. Potem pracował na Stradomiu (1734-1744), w Samborze, Przemyślu i Zasławiu, gdzie zmarł 7 lipca 1751 r.³⁷

ność oświatowa Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Polsce, [w:] *Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy (1625-17/IV-1925)*, Kraków 1925, s. 200; *Słownik misjonarzy*, s. 90; AAW. KL., sygn. 480, k. 45; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 33; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 112, 122.

³⁶ A. Schletz, *Przyczynek do historii*, s. 131-132; S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, Wrocław 1904, s. 71; *Catalogue*, s. 49; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 22; sygn. I/4, s. 13; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 13-14.

³⁷ Cz. Pest, *Rektorzy seminarium*, s. 183-184; S. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, s. 69-70; J. Rąb, *Seminarium diecezjalne*, s. 312; *Słownik misjonarzy*, s. 144; *Catalogue*, s. 484; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/4, s. 4; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 17, 33.

W seminarium w Łowiczu wykładowcą do 1727 r. był ks. Tomasz Lakiert (Lekiert). Urodził się on 14 grudnia 1694 r. w diecezji chełmińskiej. Wstąpił do misjonarzy 19 listopada 1719 r. Śluby złożył 20 listopada 1721 r. Był wykładowcą m.in. w seminarium w Łowiczu. We wrześniu 1727 r. przybył do Gniezna i podjął wykłady z teologii. Kontynuował je do końca roku akademickiego 1727/1728. Potem wykładał filozofię. W sierpniu 1730 r. wyjechał do Lublina, gdzie pełnił obowiązki wykładowcy. Następnie pracował do 1741 r. w seminarium w Przemyślu. Zmarł w Śmiłowie 1 października 1759 r.³⁸

Jednym z następnych wykładowców był ks. Jakub Mikołaj Erenst. Urodził się 18 lutego 1706 r. w diecezji warmińskiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji 21 sierpnia 1726 r. w Warszawie. Śluby złożył 22 sierpnia 1728 r. Po ukończeniu seminarium został skierowany do Gniezna, dokąd przybył w sierpniu 1731 r. Tam otrzymał 2 września tr. święcenia subdiakonatu. Kilka dni później, w święto Narodzenia NMP, 8 września przyjął święcenia diakonatu. Święcenia kapłańskie otrzymał 16 września tr. Wykładał do 1733 r. W lipcu tr. wyjechał do Łowicza. Potem został wysłany do Płocka, gdzie wykładał w seminarium diecezjalnym. W 1738 r. przebywał krótko w Warszawie. Wkrótce potem opuścił Zgromadzenie Misjonarzy i wstąpił do zakonu norbertanów³⁹.

Kolejnym wykładowcą w Łowiczu został ks. Ignacy Józef Wincenty Brylski. Urodził się 30 lipca 1714 r. w diecezji poznańskiej. Wstąpił do Zgromadzenia 15 sierpnia 1732 r. Śluby złożył 16 sierpnia 1734 r. Studia seminaryjne odbył w seminarium świętokrzyskim w Warszawie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1738 r. Krótko przebywał w Gdańsku, skąd przybył w maju 1738 r. do Gniezna. Był tam profesorem teologii moralnej do października 1738 r. Potem wyjechał do Warszawy a stamtąd do Lublina. W seminarium lubelskim wykładał w latach 1738-1740. Następnie był profesorem w Łowiczu w latach 1740-1744. W następnych latach przebywał w Warszawie, gdzie zajmował się

³⁸ J. Rąb, *Seminarium diecezjalne*, s. 319; *Słownik misjonarzy*, s. 70; *Catalogue*, s. 285; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 25; sygn. I/4, s. 13; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 18, 29.

³⁹ *Catalogue*, s. 165; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 27; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 30, 32; A. Schletz, *Słownik Biograficzny Księży Misjonarzy w Polsce (1651-1951)*, t. 1, Kraków 1957, mps: podaje inne daty wstąpienia (21 września) i złożenia ślubów (22 września).

głównie pracą duszpasterską. Od 1746 r. pełnił obowiązki dyrektora Siostr Miłosierdzia. Przeżył się w czasie misji i zmarł 22 lutego 1748 r. w Warszawie⁴⁰.

Następnym profesorem był ks. Andrzej Prusiecki. Urodził się 5 września lub 5 listopada 1718 r. w diecezji chełmińskiej. Do misjonarzy wstąpił 9 października 1738 r. Śluby złożył 10 października 1740 r. Był wykładowcą w różnych seminariach. Do Gniezna przyjechał z Lublina 2 listopada 1748 r. Wykładał tylko do końca roku akademickiego 1748/1749. Dnia 27 sierpnia 1749 r. wyjechał do Łowicza, by tam objąć stanowisko wykładowcy. Potem pracował w seminarium przemyskim. We wrześniu 1753 r. znów przyjechał do Gniezna z Przemyśla i wykładał zapewne teologię moralną. Pod koniec września 1755 r. został przeniesiony do Gdańska. Zmarł w Lublinie podczas misji 16 października 1777 r.⁴¹

W latach 50-tych uczył w Łowiczu ks. Michał Neumann (Nayman). Urodził się 10 września 1730 r. w Warsznie na Pomorzu w diecezji wrocławskiej. Wstąpił do Zgromadzenia 3 grudnia 1746 r. w Warszawie. Śluby złożył 5 grudnia 1748 r. Odbił studia w seminarium świętokrzyskim i w 1753 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Początkowo pracował przy kościele św. Krzyża w Warszawie. Potem był wykładowcą w Łowiczu (ok. 1753-1757). W latach 1757-1762 wykładał w seminarium w Gnieźnie. W sierpniu 1762 r. został przeniesiony do Lublina na stanowisko wykładowcy teologii. Tam wykładał w seminarium lubelskim w latach 1762-1768. Zmarł w Lublinie 19 marca 1768 r. Dał się poznać jako kapłan zamilowany w nauce i wytrwały przepisywacz kościelnych ksiąg muzycznych⁴².

⁴⁰ S. Młynarczyk, *Księża profesorowie*, s. 257; *Mémoires*, t. 1, s. 303-304; A. Schletz, *Słownik Biograficzny*, t. 1; *Catalogue*, s. 75; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 29; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 34.

⁴¹ *Słownik misjonarzy*, s. 106-107; *Catalogue*, s. 392; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 32; sygn. I/4, s. 15; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 53, 56, 65, 72.

⁴² S. Młynarczyk, *Księża profesorowie*, s. 259; K. Mrowiec, *Liturgia i muzyka u księży misjonarzy w Polsce (1651-1939)*, NP, 13(1961), s. 202; *Mémoires*, t. 1, s. 232-234; A. Schletz, *Słownik Biograficzny Zgromadzenia*, t. 2; *Catalogue*, s. 348; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 37; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 76, 83; DZ., sygn. Gniezno V, *Catalogus*, s. 16; *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 37; *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 37 podano jako datę urodzin 10 września 1730 r. i informację o odejściu ks. Neymana ze Zgromadzenia, ks. A. Schletz podał zaś jako datę urodzin 10 września 1719 r. i informację o śmierci w Lublinie.

W Łowiczu przebywał także ks. Kazimierz Falaszkiwicz (Talaszkiwicz). Urodził się 2 marca 1714 r. w Samborze w diecezji przemyskiej. Wstąpił do misjonarzy 6 marca 1730 r. w Warszawie. Złożył śluby 7 marca 1732 r. W grudniu 1732 r. posłano go do Krakowa, gdzie uczył filozofii jako kleryk w seminarium stradomskim. Dnia 21 kwietnia 1735 r. wysłano go do Sambora. Tam pomagał w pracy duszpasterskiej. Potem otrzymał święcenia kapłańskie w Przemyślu i został posłany do Łowicza. Uczył w tamtejszym seminarium rubryk i ceremonii a także innych przedmiotów praktycznych. Był cenionym profesorem i wykładowcą zarówno przez konfratrów jak i wychowanków. Od 1745 r. był także proboszczem niedaleko Łowicza wielce szanowanym przez parafian. W styczniu 1757 r. zachorował na żółtaczkę i zmarł w Łowiczu 3 maja 1757 r.⁴³

Jednym z profesorów był ks. Szymon Barcz (Barszcz). Urodził się 8 stycznia 1707 r. w diecezji warmińskiej. Wstąpił do misjonarzy 10 sierpnia 1726 r. Złożył śluby 11 sierpnia 1728 r. Był profesorem teologii w kilku seminariach, w tym dwukrotnie w Łowiczu. Od 1754 r. pracował w tamtejszym seminarium, gdzie uczył tam oprócz przedmiotów teologicznych także ceremonii. Zmarł w Łowiczu 30 listopada 1759 lub 1760 r.⁴⁴

W gronie wykładowców był także ks. Ignacy Rytzel (Ritzel). Urodził się on 11 maja 1734 r. w diecezji wrocławskiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji 1 września 1754 r. Po dwóch latach, 3 września 1756 r. złożył śluby. Pracował m.in. w Łowiczu prawdopodobnie na początku lat 60-tych XVIII w. Potem wykładał w Gnieźnie, dokąd przyjechał 12 maja 1762 r. Prawdopodobnie już w 1763 r. opuścił Gniezno. Duszpasterzował także w Horodence. Zmarł podczas zarazy na Wołoszczyźnie lub w Mołdawii we wrześniu lub październiku 1769 r.⁴⁵

⁴³ *Słownik misjonarzy*, s. 23; *Catalogue*, s. 168; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 28; sygn. I/4, s. 14.

⁴⁴ K. Mrowiec, *Liturgia*, s. 170; *Mémoires*, t. 1, s. 197-199; *Słownik misjonarzy*, s. 4; *Catalogue*, s. 32; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 27, że opuścił (exiit) Łowicz; sygn. I/4, s. 14, że zmarł (obiit) w Łowiczu.

⁴⁵ *Słownik misjonarzy*, s. 111; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 45; sygn. I/4, s. 20; DZ., sygn. Gniezno IV, s. 82; DZ., sygn. Gniezno V, *Catalogus*, s. 17; *Catalogue*, s. 407; *Mémoires*, t. 1, s. 346; w tych ostatnich źródłach podano, że pochodził z diecezji wrocławskiej i zmarł 30 września 1769 r. w Horodence.

Do grona wykładowców łowickich należał także ks. Mateusz Rogaczewski. Urodził się 8 lutego 1730 r. w diecezji przemyskiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji 25 sierpnia 1748 r. w Warszawie. Śluby złożył 3 września 1750 r. Pracował m.in. w seminarium w Łowiczu, gdzie wykładał filozofię a potem teologię. Zasłynął także jako doskonały pedagog w nauczaniu śpiewu. Zmarł w Łowiczu 21 marca 1764 r.⁴⁶

W latach 1756-1770 wykładał teologię moralną ks. Stanisław Olszański. Urodził się 14 listopada 1728 r. w Łucku. Został przyjęty do Zgromadzenia 5 listopada 1750 r. w Warszawie. Złożył śluby 7 listopada 1752 r. Po studiach teologicznych otrzymał święcenia kapłańskie. W 1756 r. został posłany do Łowicza i był tam profesorem teologii moralnej przez 14 lat. Potem był prokuratorem domu łowickiego i wyjeżdżał na prace misyjne. Około 1775 r. został przeniesiony do Mławy, tam pracował w duszpasterstwie i na misjach. Następnie zachorował na szkorbut i nastąpiła gangrena. Chorego przewieziono do Warszawy do szpitala 10 października 1781 r. gdzie zmarł 3 listopada 1781 r. w szpitalu im. Dzieciątka Jezus. Został pogrzebany w kościele Św. Krzyża w Warszawie⁴⁷.

W latach 60-tych wykładał w seminarium ks. Antoni Haysik (Haisik). Urodził się w diecezji ołomunieckiej 2 maja 1741 r. Wstąpił do Zgromadzenia Misji w Warszawie 15 listopada 1760 r. Dwa lata później, 16 listopada 1762 r. złożył śluby. Potem studiował w seminarium świętokrzyskim i przyjął święcenia kapłańskie. Następnie pracował w seminarium łowickim, skąd odszedł ze Zgromadzenia w marcu 1769 r.⁴⁸

Na początku lat 90-tych XVIII w. (1791 r.) profesorami w seminarium łowickim byli księża Kajetan Leszczyński i Antoni Dębski⁴⁹. Ks. Kajetan Leszczyński urodził się 7 sierpnia 1761 r. w diecezji poznańskiej. Wstąpił do misjonarzy w Wilnie 20 grudnia 1776 r. Złożył śluby 14 sierpnia 1779 r. Na początku lat 90-tych XVIII w. (1791 r.) był profesorem w Łowiczu. W 1798 r. był kaznodzieją w Chełmnie. W 1807 r.

⁴⁶ K. Mrowiec, *Liturgia*, s. 202; *Mémoires*, t. 1, s. 199-202; *Catalogue*, s. 411; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 39; sygn. I/4, s. 17.

⁴⁷ *Słownik misjonarzy*, s. 94; *Catalogue*, s. 355; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 40; sygn. I/4, s. 17.

⁴⁸ *Słownik misjonarzy*, s. 37; *Catalogue*, s. 226; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 50; sygn. I/4, s. 9.

⁴⁹ AAW. KL., sygn. 480, k. 36.

był dyrektorem kleryków i wykładał teologię spekulatywną i rubryki w tamtejszym seminarium. Zmarł w Chełmnie 30 lipca 1818 r.⁵⁰

Antoni Dębski (Dembski) urodził się w Gnieźnie 16 czerwca 1761 r. W tym mieście uczęszczał do szkół. Wstąpił do misjonarzy w Warszawie lub Wilnie 8 listopada 1778 r. Śluby złożył 9 listopada 1780 r. Odybył studia w Wilnie, został kapłanem i profesorem teologii, której uczył przez 16 lat. W latach 1800-1815 był prefektem w seminarium wrocławskim. Zmarł we Wrocławku 28 kwietnia 1815 r.⁵¹

W Łowiczu przed 1793 r. przebywał także ks. Ignacy Targoński, urodzony 22 października 1758 r. w diecezji inflanckiej. Wstąpił do misjonarzy 18 listopada 1774 r., śluby 19 listopada 1776 r. Porzucił Zgromadzenie Misji w 1792 r. będąc na tej placówce i wkrótce potem zmarł⁵².

W 1791 r. pojawił się w gronie wykładowców ks. Kazimierz Kubeszowski. Urodził się 4 marca 1765 r. w Krakowie. Przed wstąpieniem do Zgromadzenia studiował w Akademii Krakowskiej. Został przyjęty do misjonarzy w Krakowie 10 września 1779 r., potem złożył śluby św. 21 marca 1783 r. Był bardzo utalentowanym człowiekiem. Znał dobrze język łaciński, rosyjski i władał także francuskim. Studia teologiczne ukończył dość wcześnie i z powodu młodego wieku był najpierw profesorem filozofii a dopiero po osiągnięciu wymaganego prawem kanonicznym wieku otrzymał święcenia kapłańskie. Już w 1784 r. był sekretarzem Konwentu. Pełnił liczne obowiązki, z których zawsze wywiązywał się znakomicie. Po ośmiu latach wykładow w Krakowie został przeniesiony do Łowicza 2 października 1791 r. gdzie pracował w charakterze profesora. Był także prefektem kościoła, profesorem, dyrektorem seminarium, później także egzaminatorem diecezjalnym w Białymstoku i prefektem tamtejszych szkół a także superiorem i rektorem seminarium w Białymstoku. Uczył tam także w szkołach świeckich. Był także konsultorem prowincji litewskiej.

⁵⁰ *Słownik misjonarzy*, s. 71; *Catalogue*, s. 293; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 25; AAW. KL., sygn. 480, k. 36.

⁵¹ S. Chodźński, *Seminarium wrocławskie*, s. 80-81; *Słownik misjonarzy*, s. 15; *Catalogue*, s. 139; AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 64; sygn. I/4, s. 26; AAW. KL., sygn. 479, k. 66; sygn. 480, k. 36.

⁵² AKMKr., Katalogi Misjonarzy, sygn. I/1, s. 60, ze odszedł w 1792 r. i zmarł; sygn. I/4, s. 24; *Catalogue*, s. 452; tam jako Targoriski pochodzący z diecezji łuckiej, który wstąpił do misjonarzy w Wilnie.

W 1814 r. jako superior w Białymstoku opuścił Zgromadzenie i został mianowany archidiaconem białostockim przez arcybiskupa mohylewskiego Stanisława Sistrzeńcewicza. Zmarł w marcu 1833 r.⁵³

Pod koniec XVIII w. w Łowiczu przebywał także ks. Jakub (Michał?) Michalski. Urodził się 7 lipca 1729 r. w diecezji płockiej. Ukończył szkoły w Bydgoszczy. Do Zgromadzenia został przyjęty 16 września 1752 r. w Warszawie. Po seminarium internum złożył śluby 17 września 1754 r. Studiował teologię w seminarium świętokrzyskim w Warszawie. Potem otrzymał święcenia kapłańskie. Był potem profesorem w różnych seminariach diecezjalnych. Dnia 26 października 1780 r. został przeniesiony na Stradom do Krakowa i został asystentem tamtejszego domu a równocześnie dyrektorem seminarium internum. Potem został przeniesiony 11 września 1781 r. do Warszawy. W 1798 r. wysłano go do Łowicza w charakterze profesora. Pod koniec życia miewał wykłady już tylko zastępczo. Od 1799 r. prowadził natomiast rekolekcje dla przybywających względnie skierowanych na rekolekcje do domu łowickiego księży. Zmarł w Łowiczu 21 stycznia 1804 r.⁵⁴

Bracia

W seminarium łowickim pracowali także bracia. Zakres ich obowiązków obejmował różne prace na rzecz domu misjonarzy i seminarium. W 1708 r. w Łowiczu przebywało dwóch braci⁵⁵.

Wśród braci pracujących w Łowiczu był m.in. Wojciech Kobierski. Urodził się w Samborze w diecezji przemyskiej. Wstąpił do Zgromadzenia Misji w Warszawie w grudniu 1693 r. Wkrótce potem został posłany do Łowicza i tam złożył 19 grudnia 1695 r. śluby święte wobec ks. Monmejean. Po jakimś czasie został jednak z nich zwolniony z powodu braku powołania⁵⁶.

Jednym z kolejnych braci pracujących w Łowiczu był Wojciech Kuligowski. Urodził się w 1665 r. Został przyjęty do Zgromadzenia 11 lipca 1701 r. Śluby złożył 18 lipca 1703 r. Zmarł w Łowiczu⁵⁷.

⁵³ *Słownik misjonarzy*, s. 65; *Catalogue*, s. 258; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 65; sygn. I/4, s. 27; AAW. KL., sygn. 479, k. 66v.

⁵⁴ *Słownik misjonarzy*, s. 83; AAW. KL., sygn. 479, k. 66; AKMKr., *Katalogi Misjonarzy*, sygn. I/1, s. 43; sygn. I/4, s. 18; *Catalogue*, s. 331; tam, że zmarł w lutym 1804 r.

⁵⁵ *Misjonarze św. Wincentego*, s. 81 (tabela).

⁵⁶ *Słownik misjonarzy*, s. 54; *Catalogue*, s. 253-254; tam jako Kobierzki.

⁵⁷ *Słownik misjonarzy*, s. 66; *Catalogue*, s. 258.

W latach 1741-1761 pracował w domu łowickim brat Mateusz Wójcik. Urodził się 29 lipca lub 21 września 1700 r. w diecezji poznańskiej. Został przyjęty do misjonarzy 23 stycznia 1729 r. w Warszawie. Po ślubach złożonych 24 stycznia 1731 r. został posłany do domu chełmińskiego do wszelkich prac domowych. W 1741 r. został skierowany do domu łowickiego, gdzie zajmował się folwarkiem i westiarnią. Odznaczał się szczególnym nabożeństwem do Męki Zbawiciela. Zmarł w Łowiczu 23 lutego 1761 r.⁵⁸

Brat Franciszek Radoszyński posługiwał w Łowiczu w latach 50-tych. Urodził się w 1704 lub 1705 r. w diecezji wileńskiej. Wstąpił do Zgromadzenia 6 marca 1742 r. Po seminarium internum złożył śluby 10 marca 1744 r. Początkowo pracował w Krakowie. Dnia 1 lutego 1745 r. został przeniesiony ze Stradomia do Sambora. Potem przebywał w Łowiczu, gdzie zmarł w 1758 r.⁵⁹

Jednym z kolejnych braci pracujących w Łowiczu był Adam Psarski. Urodził się 1 grudnia 1677 r. w diecezji włocławskiej. Pochodził z rodziny szlacheckiej. Przed wstąpieniem do misjonarzy służył w wojsku. Został przyjęty do Zgromadzenia 28 września 1731 r. Po seminarium internum złożył śluby 29 września 1733 r. i został bratem. Jako brat był dozorcą dóbr domu warszawskiego. Potem został wysłany do domu przemyskiego. Po kilku latach został przeniesiony do Żurawicy, gdzie znajdował się majątek domu łowickiego. Przez 10 lat był prokuratorem i zarządcą majątku Zgromadzenia. Z powierzonych mu obowiązków wywiązywał się bardzo dobrze. W 1759 r. odprowadził rekolekcje w domu przemyskim. Po wykupieniu tych dóbr został przeniesiony do Łowicza, gdzie zmarł 6 września 1776 r.⁶⁰

W Łowiczu pracował także brat Rajmund Cernich, pochodzący z diecezji ołomunieckiej na Morawach. Urodził się 1 lutego 1723 r. Do Zgromadzenia został przyjęty w Warszawie 30 maja 1747 r. Po seminarium internum złożył śluby 8 maja 1749 r. Ostatnią jego placówką był Łowicz, gdzie zmarł w 1784 r.⁶¹

⁵⁸ *Słownik misjonarzy*, s. 147; *Catalogue*, s. 486.

⁵⁹ *Słownik misjonarzy*, s. 109; *Catalogue*, s. 396.

⁶⁰ *Słownik misjonarzy*, s. 107; *Catalogue*, s. 393.

⁶¹ *Słownik misjonarzy*, s. 6; *Catalogue*, s. 94.

5. Seminarzyści i ich obowiązki

Początkowo nie określono ściśle warunków przyjmowania kandydatów do seminarium łowickiego. Posiłowano się ogólnymi przepisami prawa kościelnego i rozporządzeniami synodów i arcybiskupów. W dekrecie wydanym przez kapitułę gnieźnieńską dla kandydatów do seminarium w Gnieźnie 25 października 1603 r. domagano się przedstawienia świadectwa moralności. Arcybiskupi: Bernard Maciejowski (1605-1608) i Wojciech Baranowski (1608-1615) kładli duży nacisk na ten warunek. W 1609 r. ten ostatni postulował przyjmowanie do seminarium tylko kandydatów, którzy ukończyli 18 rok życia. Proponował nawet podniesienie wieku do 22 lat. Ostatecznie w 1612 r. kapituła postanowiła przyjmować tylko młodzieńców, którzy ukończyli 18 lat⁶². W 1613 r. prymas Baranowski zalecał nie przyjmować małych chłopców, ale młodzieńców. Wymagał od nich zdolności do dobrego, pobożności, cierpliwości i innych cnót oraz nadziei nie budzącej wątpliwości, że pragną oni służyć Bogu i Kościołowi. Powinni być także synami prawych rodziców. Archidiaconi z dziekanami mieli ich polecać kapitule do przyjęcia do seminarium. Po przyjęciu mieli zachowywać dyscyplinę seminaryjną⁶³. Można przypuszczać, że podobne wymagania stawiano kandydatom do seminarium w Łowiczu.

Przyjmowani do seminarium kandydaci mieli z reguły ok. 23-24 lat. Było to warunkowane wiekiem wymaganym do przyjęcia święceń kapłańskich i długością programu formacyjnego. Do subdiakonatu wymagano 22 lat, do diakonatu 23 lat, do kapłaństwa 25 lat. W praktyce wystarczyło mieć rozpoczęte lata, czyli ukończone 21 do subdiakonatu, 22 do diakonatu i 24 do kapłaństwa. Można było także uzyskać dyspensę⁶⁴.

Fundator seminarium łowickiego, prymas Michał Radziejowski określił w dokumencie erekcyjnym z 2 sierpnia 1700 r., że przyjmo-

⁶² Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Acta Capituli (dalej AAG. A. Cap.), sygn. B 23, k. 159, 204.

⁶³ AAG. A. Cap., sygn. B 92, s. 22-23; M. Aleksandrowicz, *Wychowawcy i wychowankowie seminarium gnieźnieńskiego w latach 1602-1718*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 12(1965), z. 4, s. 123.

⁶⁴ *Constitutiones synodales necnon ordinationes dioecesis culmensis*, pars 1, ed. A. Mańkowski, „Fontes”, 24(1929), s. 165; S. Młynarczyk, *Alumni seminarium duchownego w Krasnymstawie 1719-1809*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 4(1957), z. 4, s. 54.

wanie i usuwanie alumnów należało do superiora domu łowickiego misjonarzy jako dyrektora seminarium. Kandydaci powinni cieszyć się dobrą opinią, być ugruntowanymi w doktrynie i zdatnymi do przyjęcia potrzebnej wiedzy. Zazwyczaj przybywali oni do seminarium po ukończeniu klasy retoryki w ówczesnych kolegiach jezuitckich lub pijarskich. Prefekt seminarium egzaminował ich przed przyjęciem ze znajomości łaciny, dialektyki i innych przedmiotów. Nierzadko jednak poziom ich wiedzy był bardzo niski, szczególnie po kasacie zakonu jezuitów⁶⁵.

Prymas Radziejowski nie określił w dokumencie erekcyjnym długości pobytu alumnów w seminarium. Zależało to od ich zdolności i pilności. Fundator, który często odwiedzał misjonarzy i niekiedy całe tygodnie mieszkał w ich domu, bywał na zajęciach kleryków. Widząc i słysząc o ich postępach pozwalał, aby byli promowani do święceń po osiągnięciu niezbędnej wiedzy. Z reguły następowało to po prawie rocznej lub dwuletniej formacji. Niekiedy dopuszczano do święceń kapłańskich także po krótszym okresie na prośbę prałatów⁶⁶.

Prymas Stanisław Szembek zalecił w 1715 r., by pobyt w seminarium trwał nieprzerwanie dwa lata⁶⁷. Ten wymóg potwierdzono w statutach synodu archidiecezjalnego z 1720 r. Wyjątkowo zezwalano na dopuszczenie do święceń po krótszym okresie formacji. Wymagano wtedy świadectwa prefekta seminarium o zdatności kandydata do przyjęcia święceń i dyspensy od ordynariusza⁶⁸.

⁶⁵ AAW. KL., sygn. 480, k. 43v-44; J. Rąb, *Seminarium diecezjalne*, s. 33; J. Buba, *O założeniach organizacyjnych pierwszych szkół pijarskich w Italii i w Polsce w XVII wieku*, [w:] *Kultura i literatura dawnej Polski. Studia. Prace ofiarowane prof. Juliuszowi Nowakowi-Dłużewskiemu na siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, komitet honorowy J.Z. Jakubowski, Z. Libera, J. Kulczycka-Saloni, Warszawa 1968, s. 516: W Polsce pijarski system szkolny miał podział na klasy według następującego schematu: infima, gramatyka, syntaksa, poetyka i retoryka. Później, w XVIII w. dodano także klasę filozofii. Klasa wstępna, czyli infima, składała się z trzech lub czterech oddziałów: *infima, parva maior, parva minor, principiorum*. Była ona czymś na kształt szkoły podstawowej; Program szkolny jezuitów obejmował klasy: infima, gramatyka, syntaksa (analiza tekstów), poezja, retoryka, logika, filozofia i teologia.

⁶⁶ AAW. KL., sygn. 480, k. 44.

⁶⁷ Tamże, k. 2.

⁶⁸ *Constitutiones Synodi Archidiececesis Gnesnensis sub [...] Stanislao in Stupow Szembek [...] Łowicii Anno Domini MDCCXX [...] celebratae*, Varsaviae brw, k. E_{3v}.

Ówczesny kleryk, określaný jako *alumnus*, był utrzymywany w całości na koszt archidiecezji. Otrzymywał nie tylko bezpłatne mieszkanie, wyżywienie i wykształcenie, ale także odzież i inne niezbędne mu rzeczy⁶⁹.

W Łowiczu pierwsi klerycy pojawili się jeszcze przed oficjalną erekcją seminarium. Kilka lat po otwarciu łowickiej placówki misjonarze już w 1695 r. podjęli zadanie przygotowania kandydatów do kapłaństwa. W pierwszym roku działalności formacyjnej zakonnicy objęli swoją troską 16 kleryków. W następnym roku było ich już 26. W kolejnych latach, do 1700 r. 17-20. W ciągu XVIII w. tylko w latach 1706-1707 i 1709 i 1711 seminarium przerwało swoją działalność. Pierwsza przerwa była spowodowana szwedzką inwazją, a dwie kolejne zarazami i głodem⁷⁰. Od 1712 r. liczba seminarzystów wahała się od 17 do 45. Najmniej było ich w 1760 r. a największą liczbę odnotowano w 1737 r. Przeciętnie do 1763 r. było w Łowiczu ok. 30 kleryków⁷¹. Z tej liczby początkowo większość, ok. 20-25, była utrzymywana z kwot fundacyjnych. Resztę seminarzystów stanowili zapewne konwiktorzy. Jednak z upływem lat i spadkiem realnych dochodów seminaryjnych utrzymywano tylko 7 alumnów. Resztę stanowili konwiktorzy, którzy często nie płacili regularnie za swój pobyt. Ich liczba wahała się od kilku do kilkunastu w drugiej połowie XVIII w.⁷²

Alumni byli zobowiązani wraz z przełożonymi seminarium do uczestniczenia w uroczystościach pontyfikalnych celebrowanych przez prymasa w kolegiacie łowickiej. Brali także udział w uroczystych procesjach w święto Bożego Ciała, w dni kwartalne (Rogationum), w święto św. Marka i innych nadzwyczajnych uroczystych procesjach zapowiedzianych przez prymasa. W uroczystości: Zmartwychwstania, Wniebowstąpienia, Zesłania Ducha Świętego, Bożego Ciała, Bożego Narodzenia i św. Mikołaja sześciu seminarzystów uczestniczyło również w głównej mszy świętej celebrowanej w kolegiacie⁷³.

Klerycy uczestniczyli w każdym roku w pięciodniowych rekolekcjach pod kierownictwem jednego z profesorów. Był on także obecny

⁶⁹ AAG. A. Cap., sygn. B 709, k 6-8v; M. Aleksandrowicz, *Seminarium duchowne w Gnieźnie w latach 1602-1718*, [w:] *Studia Historyczne*, t. 2, pod red. M. Żywczyńskiego, Z. Zielińskiego, Lublin 1968, s. 296.

⁷⁰ AAW. KŁ., sygn. 480, k. 12.

⁷¹ Tamże, k. 12-13v.

⁷² Tamże, k. 1v, 11-14, 28v, 43.

⁷³ Tamże, k. 2v.

podczas wszystkich ćwiczeń pobożnych i godzin liturgicznych odprawianych przez seminarzystów. Po zajęciach popołudniowych było czytanie duchowne trwające pół godziny. Uczestniczył w nim i czuwał jeden z profesorów albo jeden z wyznaczonych kleryków odznaczających się pobożnością i będący wzorem dla innych⁷⁴.

6. Porządek dnia i wykładów

Rok formacji seminaryjnej w Łowiczu rozpoczynał się 1 września a kończył 30 czerwca następnego roku. Takie zarządzenie wydał w 1715 r. prymas Stanisław Szembek⁷⁵.

Nie zachował się regulamin seminarium łowickiego z początkowego okresu jego istnienia. Można jednak przypuszczać, że wzmiankowany pod datą 1791 r. niewiele różnił się lub był tożsamy z pierwszym. Był on podobny do regulaminu obowiązującego w innych seminariach prowadzonych przez misjonarzy, m.in. w Gnieźnie i Krasnymstawie⁷⁶.

Dzień seminarzysty zaczynał się wczesnym rankiem ok. godziny piątej. Codziennie była medytacja dla wszystkich kleryków. Trwała ona pół godziny a potem wszyscy słuchali mszy świętej do 7.00. W zwykły dzień rano i wieczorem dwaj profesorowie wykładali na zmianę przez 1,5 godziny teologię dogmatyczną i moralną a także prawo kanoniczne i prawo świeckie. Były także zajęcia ze śpiewu kościelnego i kierownictwa sumienia. W tych dniach poza wykładem scholastycznym w poniedziałek w godzinach popołudniowych wykładano komput kościelny, rubryki, brewiarz i mszał, we wtorek zasady śpiewu gregoriańskiego, w środę sprawowanie sakramentów i rozwiązywanie kazusów, w czwartek przez cały dzień była rekreacja, w piątek były ćwiczenia z ceremonii kościelnych, w sobotę początkowo były ćwiczenia ze śpiewu gregoriańskiego a potem wykładano historię Kościoła z podręcznika ks. Ignacego Gravesona. W każdą niedzielę i święto była uroczysta msza święta ze śpiewem i asystą. W te dni alumni przystępowali do komunii świętej. Spowiadali się w soboty i wigilie świąt. W każdą niedzielę i święto rano był wykład o zasadach wymowy świętej, przygotowywania kazania i sposobie katechizowa-

⁷⁴ Tamże, k. 45v.

⁷⁵ Tamże, k. 2.

⁷⁶ AKMKr. DZ., sygn. Gniezno IV, s. 9; sygn. Gniezno V, *Compendium regularum seminarii*, s. 1-2; S. Młynarczyk, *Alumni seminarium*, s. 71-72.

nia. Po obiedzie wyjaśniano Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu i treści polemiczne albo kontrowersje. Dwa dni w tygodniu, w czwartek po medytacji i w każdą niedzielę była konferencja albo egzorta do kleryków o jakiejś cnoty wcześniej zapowiedzianej albo na temat Ewangelii. Codziennie na zmianę profesorowie uczestniczyli w rekreacjach kleryków po obiedzie i po kolacji. Mieli dbać, aby zachowywali się oni godnie i rozmawiali o pożytecznych rzeczach a szczególnie o kazusach sumienia. Raz w miesiącu było powtórzenie całego materiału z przeprowadzonych wykładów z udziałem wszystkich kleryków i księży misjonarzy⁷⁷.

Alumni, według zwyczaju innych seminariów, wygłaszali kazania w jadalni dwa razy w ciągu roku, w okresie Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Jeśli któregoś z nich wyznaczono do wygłoszenia kazania w innym kościele, to nie głosił go już w jadalni, aby miał więcej czasu na przygotowanie się do wykładów. W Łowiczu klerycy wygłaszali także egzorty w kolegiacie w oktawie wspomnienia wszystkich wiernych zmarłych w godzinach wieczornych⁷⁸.

Ćwiczenie praktyczne z katechizmu prowadzono najpierw w sali wykładowej. Klerycy uczestniczyli w nich w roli dzieci. Katechista zadawał pytania w obecności profesora. Potem ćwiczący katechizował w niedziele Adwentu i Wielkiego Postu w kaplicy wybudowanej w majątku misjonarzy⁷⁹.

W czasie posiłków, podczas obiadu i kolacji, czytano fragmenty Pisma Świętego lub książki o tematyce duchowej po polsku albo tłumaczenia z francuskiego. Wieczorem odczytywano także wybrane teksty Pisma Świętego i historii Kościoła. Czytającego poprawiał sam superior⁸⁰.

W czwartki alumni mieli rekreację, czyli dzień wolny od wykładów. W tym dniu wychodzili wspólnie w różnych sprawach, np. szli do krawca, szewca itd. Nikomu nie wolno było wychodzić w czasie zajęć. Wyjście do lasku albo najbliższej wsi było możliwe tylko z profesorami⁸¹.

Zakończenie

Duże zmiany w działalności Kościoła, w tym i funkcjonowaniu seminariów duchownych, przyniosły rozbiory Rzeczypospolitej i kasata jezuitów. Ich następstwem było m.in. załamanie systemu szkolnictwa średniego i podstaw materialnych wielu instytucji kościelnych. W 1792 r. ówczesny prymas Michał Poniatowski podjął próby reformy seminariów w archidiecezji gnieźnieńskiej. Chciał wydłużyć czas pobytu z dwóch do trzech lat. Przepisał także nowy rozkład zajęć dla seminarzystów, czyli ratio studiorum. Jednak upadek państwa w 1795 r. przekreślił te wysiłki. Seminarium w Łowiczu znalazło się w granicach zaboru pruskiego. Władze pruskie ingerowały bardzo głęboko w życie seminaryjne, dokonując własnej reformy. Jednym z dokuczliwych ograniczeń była sprawa przyjmowania kandydatów za zgodą władz wojskowych.

PRÊTRE SŁAWOMIR ZABRANIAK

Histoire du Séminaire de Łowicz (jusqu'à 1795)

Résumé

Ce fut le premier séminaire archidiocésain fondé à Kalisz. L'un des arguments favorisant la localisation dans cette ville fut entre autres les études des sciences humaines dirigées par les jésuites et la possibilité de s'exercer pendant les cérémonies ecclésiastiques dans leur église. Il arrêta son activité en 1621. Le Primat Stanisław Karnkowski (1581-1603) fonda aussi un séminaire à Gniezno en 1598, et ensuite à Łowiczu en 1602. Le séminaire résista à différents tourments historiques. En 1718, la direction passa entre les mains des missionnaires de Saint-Vincent de Paul.

Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło

⁷⁷ AAW. KŁ., sygn. 480, k. 11v, 44r-v.

⁷⁸ Tamże, k. 46.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ Tamże.